

Barbara Hryszko

<http://orcid.org/0000-0002-1894-5454>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

barbara.hryszko@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2025.5104.11

Symbol kultu Serca Jezusa nad prezbiterium kościoła jezuitów w Krakowie – nowe badania

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano wyniki nowatorskich badań nad symbolem kultu Serca Jezusa wieńczącym prezbiterium kościoła jezuitów w Krakowie (il. 1). Rzeźba ta nie była dotąd obiektem zainteresowania badaczy. Analiza źródłowa, badania historyczne, porównawcze i ikonograficzne pozwoliły zidentyfikować wzór (il. 6) zarówno dla pierwszego zamysłu zwieńczenia wschodniej części kościoła (il. 2–5), jak i dla ostatecznego projektu Franciszka Mączyńskiego (il. 10). W wyniku badań wskazano przyczyny zastąpienia przez architekta pierwotnego pomysłu ostatecznie zrealizowanym motywem. W zmianie koncepcji ideowej tego elementu świątyni, jak w soczewce, widać proces twórczej ewolucji artysty, który odchodzi od inspiracji neogotyckich i paryskich ku motywom rodzimym i neobarokowym, przekształconym w duchu modernizmu. W artykule ustalono także okres powstania dzieła, wskazano dotychczas nieznanego wykonawcę metalowej rzeźby – Jana Tokarza, którego dodatkowo zidentyfikowano na fotografii dokumentującej historię budowy gmachu (il. 8). Analiza symboliki serca z krucyfiksem w kontekście jego umieszczenia pozwoliła nakreślić głęboką treść ideową tego wyjątkowego motywu.

SŁOWA KLUCZE: kult Serca Jezusa, Franciszek Mączyński, Sainte-Chapelle, Mogilany, nurt rodzimy

ABSTRACT

The Symbol of the Sacred Heart above the Presbytery of the Jesuit Church in Kraków: New Research

The article presents the results of innovative research on the symbol of the Sacred Heart crowning the presbytery of the Jesuit church in Kraków (Fig. 1). This sculpture has not previously been the subject of scholarly attention. Source analysis, historical research, comparative studies, and iconographic examination made it possible to identify the model (Fig. 6) for both the original design for the eastern part of the church (Figs. 2–5) and the final project by Franciszek Mączyński (Fig. 10). The study revealed the reasons why the architect replaced the original

Sugerowane cytowanie: Hryszko, B. (2025). Symbol kultu Serca Jezusa nad prezbiterium kościoła jezuitów w Krakowie – nowe badania. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 4(51), ss. 143–158. DOI: 10.35765/pk.2025.5104.11

Nadesłano: 01.11.2025

Zaakceptowano: 25.11.2025

concept with the motif ultimately realized. In this shift of the element's ideological concept, one can observe, as in a lens, the process of the artist's creative evolution, moving from Neo-Gothic and Parisian inspirations toward native and Neo-Baroque motifs transformed in the spirit of Modernism. The article also establishes the period of the work's creation and identifies the previously unknown maker of the metal sculpture, Jan Tokarz, who is additionally documented in a photograph recording the construction of the building (Fig. 8). An analysis of the symbolism of the heart with a crucifix in the context of its placement reveals the profound ideological meaning of this unique motif.

KEYWORDS: Sacred Heart devotion, Franciszek Mączyński, Sainte-Chapelle, Mogilany, native artistic current

Wstęp

W jezuickim kościele Serca Jezusa w Krakowie⁴ odnajdujemy, co oczywiste, licznie reprezentowane przedstawienia odnoszące się do kultu Najświętszego Serca Jezusa (*Sacratissimum Cor Jesu*). Tematy bliskie wezwaniu świątyni są dodatkowo rozszerzane o wątki biblijne związane z miłosierdziem Boga oraz najwyższym aktem miłości Chrystusa do człowieka, jakim było oddanie za niego życia na krzyżu, dodatkowo przypieczętowanym przebicciem boku po śmierci Ukrzyżowanego. Te liczne wątki konsekwentnie budują spójną w wymowie całość zawierającą przesłanie o miłości Boga do człowieka. W ten przekaz będący myślą przewodnią zespołu dzieł ozdabiających świątynię doskonale wpisuje się także symbol kultu Serca Jezusa umieszczony ponad dachem świątyni (il. 1). Element ten nie był dotąd przedmiotem badań. Sytuację tę ma na celu zmienić niniejszy artykuł.

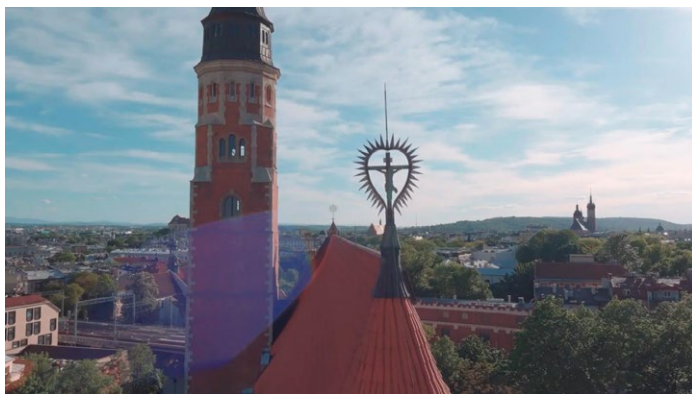
1. Stan badań nad historią i architekturą kościoła

Na temat kościoła istnieją bardzo liczne krótkie teksty i wzmianki w wydawnictwach jezuickich, takich jak: „Posłaniec Serca Jezusowego”, „Nasze Wiadomości”, „Kalendarz Posłańca Serca Jezusowego” oraz w takich czasopismach jak np. „Architekt”, „Der Architekt”, „Sztuki Plastyczne”, „Czasopismo Techniczne”, „Przegląd Techniczny”, „Nasz Kraj”, „Głos Narodu”, „Czas”, „Tygodnik Powszechny”, „Świat”, „Tygodnik Ilustrowany”. Pierwszym pogłębionym

4 Kościół Serca Jezusa w Krakowie to określenie świątyni używane w okresie, którego dotyczy niniejszy artykuł. Choć już w 1921 r. wystosowano prośbę do papieża Benedykta XV o nadanie kościołowi tytułu bazyliki mniejszej, to dopiero od 1960 r., decyzją papieża Jana XXIII, świątynia szczyti się mianem bazyliki Najświętszego Serca Pana Jezusa (Stoch, 1987, s. 5; Kontkowski, 1994, s. 293, 317).

tekstem krytycznym na temat rozwiązań artystycznych zastosowanych w kościele jezuitów jest artykuł w „Przeglądzie Powszechnym” Józefa Nekandy Trepki (1923, s. 193–214)⁵. Kościół był także wzmiankowany w wielu szerszych obmówieniach architektury Krakowa lub Polski. Na temat kościoła pisał także Jerzy Paszenda SJ przy okazji omawiania dziejów jezuitów w Krakowie (Paszenda, 1983, s. 155–161).

Il. 1. Widok dachu kościoła jezuitów w Krakowie zwieńczonego *Sercem z krucyfiksem*, wykonanym przez Jana Tokarza wg projektu Franciszka Mączyńskiego, przed 29 kwietnia 1911 r., miedź

Źródło: Pozyskano z: <https://www.youtube.com/@jezuicikrakow4863> [1:04] (dostęp: 07.07.2025).

Najbardziej wnikliwe studium na temat historii powstania kościoła jest dziełem Jerzego Lecha Kontkowskiego SJ, który w 1985 r. opublikował obszerny artykuł w periodyku „Nasza Przeszłość” (Kontkowski, 1985, s. 113–165), a w 1988 r. obronił pracę doktorską z historii sztuki pod kierunkiem ks. prof. Janusza Stanisława Pasierba na Wydziale Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (Kontkowski, 1988). Rozprawa ta została wydana w 1994 r. i stanowi do dzisiaj jedyną monografię kościoła (Kontkowski, 1994). Autor opisuje w niej m.in. perypetie związane z konkursem architektonicznym, który dał negatywny wynik, okoliczności zaproszenia do realizacji Franciszka Mączyńskiego, przedstawianie przez architekta trzech projektów w latach 1907, 1908, 1909 oraz dzieje realizacji ostatecznego projektu w latach 1909–1911. Streszczeniem tej najobszerniejszej publikacji poświęconej kościołowi jest artykuł z 2022 r. (Kontkowski, 2022,

---

5 W „Przeglądzie Powszechnym” mamy dawny wariant pisowni z odstępem, bez łącznika. Jednak współczesna poprawna forma tego szlacheckiego nazwiska to Nekanda-Trepka, ponieważ Nekanda jest przydomkiem rodowym, a nie osobnym nazwiskiem.

s. 69–80). Osobne miejsce zajmują wydawnictwa przewodnikowe po świątyni (Stoch, 1987; Stoch i Kontkowski, 2001, s. 5–28; Stoch i Rożek, 2007).

2. Zewnętrzne zwieńczenie prezbiterium

Jezuicki kościół orientowany nakrywa dach wspólny dla nawy głównej i prezbiterium zakończonego od wschodu półkolistą apsydą. Jej zaokrąglona forma pozwala na okrycie prezbiterium jedną połacią dachu pozbawionego naroży. Potężna linia kalenicy wyznacza dominujący kierunek wschód–zachód. W jej najdalej na wschód wysuniętym punkcie zostało umieszczone miedziane serce z wpisanym w jego wnętrzu krucyfiksem (il. 1). Motyw ten jest rzadko spotykany, zwłaszcza na początku XX w., a jego obecność w tym szczególnym miejscu świątyni rodzi pytanie o genezę formy tego symbolu i źródło jego inspiracji. Samo miejsce umieszczenia tego charakterystycznego znaku kultu, górującego nad najważniejszą liturgicznie częścią świątyni z ołtarzem głównym, będącą centrum ideowym gmachu sakralnego, wskazuje na jego doniosłe znaczenie.

Il. 2. Franciszek Mączyński (Projekt I.). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, 15 XII 1907. Widok główny od ul. Kopernika*

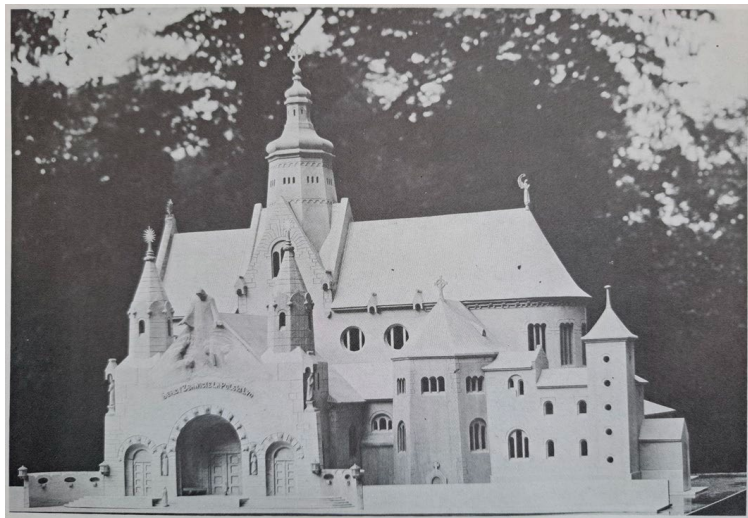
Źródło: ASJ Kr 5002-6, 36. Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 56.

Il. 3. Franciszek Mączyński (Projekt II. Wersja A). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, 31 III 1908. Widok perspektywiczny od ulicy Kopernika*

Źródło: ASJ Kr 5002-5, 32. Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 63.

Il. 4. Franciszek Mączyński (Projekt II. Wersja B). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie. Album fotograficzny drewnianego modelu wykonanego w maju 1908 r.*

Źródło: ASJ Kr. Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 64.

Il. 5. Franciszek Mączyński (Projekt III. Wersja B – ostateczna). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, kwiecień 1909. Widok perspektywiczny od ulicy Kopernika*

Źródło: ASJ Kr 5002-22, 179. Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 94.

2.1. Pierwsza koncepcja

Analizując plany architektoniczne Franciszka Mączyńskiego, nie odnajdziemy tego charakterystycznego motywu serca z krzyżem. Pierwotnie architekt przewidywał zwieńczyć prezbiterium figurą anioła, i ta koncepcja jest obecna we wszystkich projektach, zarówno w pierwszym z 15 grudnia 1907 r. (Archiwum Societatis Jesu w Krakowie, dalej: ASJ Kr 5002-6, 36; il. 2), w drugim z 31 marca 1908 r. (ASJ Kr 5002-5, 32; il. 3) i w drewnianym modelu kościoła z maja tego roku (il. 4), jak również w trzecim z kwietnia 1909 r. (ASJ Kr 5002-22, 179; il. 5) zatwierdzonym do realizacji. Proponowana przez Mączyńskiego postać anioła jest bardzo bliska dekoracji Sainte-Chapelle w Paryżu, gdzie prezbiterium jest zwieńczone figurą Michała Archanioła pokonującego krzyżem diabelskiego smoka (il. 6). Rzeźba ta została odlana z ołowiu w 1853 r. według projektu Adolphe’a Victora Geoffroya-Dechaume’a (Lenfant i Finance, 2013, s. 175–205). Rzeźbiarz ten został zatrudniony przez architekta Jean-Baptiste’a Lassusa prowadzącego renowację gotyckiego zabytku (Réédification, 1854, s. 197). Mączyński, przebywając w Paryżu m.in. w latach 1899–1900, 1902 (Solewski, 2005, s. 8–9, 17, 21, 143), doskonale znał królewską kaplicę na wyspie Cité; być może ją szkicował, ponieważ miał zwyczaj rysować budowle, które oceniał jako interesujące źródło inspiracji (Mączyński, 1931, s. 13). Popularne wówczas ozdoby neogotyckie umieszczone na dachu Sainte-Chapelle podczas przeprowadzonej po połowie XIX w. renowacji zapewne

zwróciły uwagę architekta, który cenił malowniczość historyzmu. To jego zamiłowanie odzwierciedliło się m.in. w przetłumaczeniu w 1903 r. fragmentu *Entretiens sur l'architecture* opublikowanych przez Eugène'a Viollet-le-Duca w 1863 r. (Solewski, 2005, s. 18, 143)⁶. Zatem neogotycka rzeźba Geoffroya-Dechaume'a najpewniej zainspirowała Mączyńskiego do podobnego rozwiązania w projektach krakowskiego kościoła.

II. 6. Sainte-Chapelle w Paryżu, elewacja południowa

Źródło: Pozyskano z: https://en.wikipedia.org/wiki/Sainte-Chapelle#/media/File:Paris_Sainte-Chapelle_8.jpg (dostęp: 03.07.2025).

---

6 Rafał Solewski podaje błędny zapis tytułu *Entretiens sur le architecture*.

2.2. Zmiana koncepcji

Ostatecznie jednak „paryski” zamysł nie został zrealizowany. Nie wiemy, kiedy dokładnie architekt zmienił koncepcję dekoracji dachu prezbiterium. Dysponujemy jedynie fotografią (il. 7) opublikowaną w kwietniowym numerze „Posłańca Serca Jezusowego” (*Budowa*, 1911, s. 98)⁷, ukazującą krycie dachówką prezbiterium, nad którym widnieje metalowe serce z krzyżem. Kontkowski (1994, s. 86) podaje datę dzienną, pisząc: „29 IV [1911 r.] został ustawiony na kalenicy prezbiterium metalowy krzyż wpisany w serce”. Prawdopodobnie chodzi jednak o datę wykonania zdjęcia, zatem 29 kwietnia 1911 r. jest datą *ante quem*, wykonania i zainstalowania rzeźby nad prezbiterium. Kto mógł ją wykonać? Kontkowski (1994, s. 85) pisze, że „w 1911 roku w kwietniu do robót blacharskich zaangażowano przedsiębiorcę Tokarza”, a w innym miejscu czytamy, że dla zwieńczenia wieży: „w maju 1911 (...) Serce z blachy miedzianej wykonał w swej pracowni w Podgórzu Jan Tokara” (Kontkowski, 1994, s. 86). Z pewnością chodzi o tego samego rzemieślnika, którego nazwisko zostało tutaj przekreślone. W tym okresie w Krakowie był aktywny ślusarz Jan Tokarz (ur. 1864 r.) (Stęchły, 2023, s. 198)⁸. Dzięki fotografii wykonanej 30 października 1911 r., czyli dzień po poświęceniu rzeźby (Kontkowski, 1994, s. 86), a tuż przed zainstalowaniem jej na wieży, mamy najprawdopodobniej wyjątkową możliwość zobaczenia wykonawcy, 47-letniego wówczas Jana Tokarza, stojącego dumnie obok swojego dzieła i trzymającego jeden z promieni odchodzących od serca (il. 8). Na taką identyfikację w niniejszym artykule wskazuje nie tylko jego postawa ciała i robotniczy ubiór, ale także jego narzędzia pracy umieszczone na kamieniu przed nim. Zdjęcie wydaje się wykonane tuż przed przystąpieniem do transportu serca na szczyt wieży. Możemy zatem postawić tezę, że ten sam rzemieślnik wykonał z miedzi również ażurowe serce z krzyżem wewnątrz, osadzone sześć miesięcy wcześniej nad prezbiterium (il. 7, 9).

7 Autor tekstu podpisał się jako Ks. Dyrektor. Prawdopodobnie chodzi o Ludwika Rudnickiego SJ, który w latach 1910–1914 był dyrektorem Apostolstwa Modlitwy w Krakowie, wydającego „Posłańca Serca Jezusowego”.

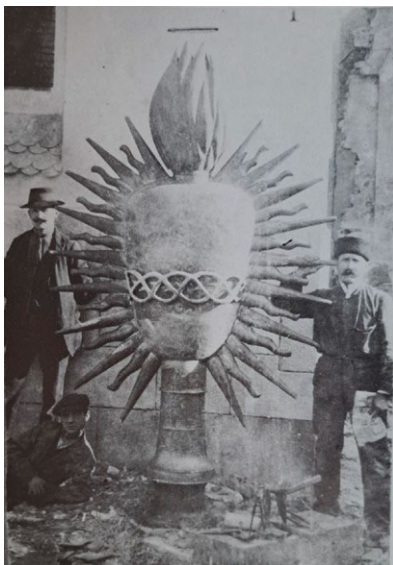
8 Potwierdzenie tych danych osobowych odnajdujemy tam w „Wykazie ślusarzy działających w Jarosławiu od końca XVIII wieku do roku 1939”, gdzie czytamy: „Tokarz Jan ur. 1864 r., terminował dwa lata u J. Dymnickiego KR”.

Il. 7. Krycie dachówką prezbiterium zwieńczonego *Sercem z krucyfiksem*. Fotografia z 29 kwietnia 1911 r., opublikowana w kwietniowym numerze „Posłańca Serca Jezusowego” (*Budowa*, 1911, s. 98)

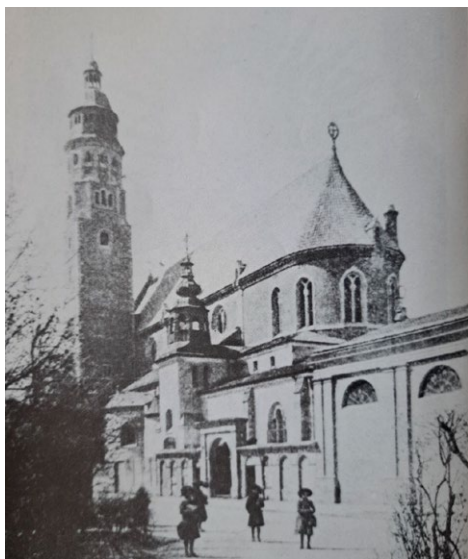
Źródło: Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 99.

Il. 8. Jan Tokarz [zidentyfikowany tutaj, stojący po prawej stronie], *Serce z blachy miedzianej*, przed transportem na wieżę kościelną. Fotografia z 30 października 1911 r.

Źródło: Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 102.

Il. 9. Kościół Serca Jezusa ukończony w stanie surowym obok dawnej kaplicy Serca Jezusa. Na jej szczycie zwieńczenie z godłem zakonu. Zdjęcie zamieszczone w tygodniku „Świat” (Stosław, 1912, s. 7)

Źródło: Pozyskano z: Kontkowski, 1994, il. 103.

2.3. Wzór

Praca Jana Tokarza została zrealizowana według projektu Mączyńskiego, którego idea ozdobienia szczytu prezbiterium uległa przeobrażeniu pomiędzy kwietniem 1909 r. a kwietniem 1911 r. Pozostaje do rozważenia kwestia, dlaczego Mączyński zastąpił anioła nowym elementem oraz skąd pochodzi inspiracja do tego aktualnego rozwiązania (il. 1).

Serce mieszczące w środku krzyż to rzadki motyw ikonograficzny, który odnajdujemy w ołtarzu kościoła w Mogilanach (il. 10). Retabulum to z końca XVII w. (Samek, 1967, s. 164–165; Hryszko B., 2025b, s. 43–44) ma kształt serca otoczonego złotą winoroślą, w którego centrum wisi Chrystus na krzyżu. Niegdyś był to ołtarz boczny, a obecnie jest wyeksponowany jako główny. Mączyński zapewne dobrze znał to dzieło. Jako przyjaciel Stanisława Witkiewicza często bywający w Zakopanym (Mączyński, 1931, s. 28–29, 35–41; Solewski, 2005, s. 14–15, 66–67) z pewnością wielokrotnie przejeżdżał przez Mogilany, jadąc z grodu Kraka do stolicy Tatr. Oba miasta łączyła droga wiodąca właśnie przez Mogilany. Należy pokreślić, że w tamtym czasie trasa ta przechodziła tuż obok kościoła na mogilańskiej górze, pierwszej za Krakowem. Takie usytuowanie świątyni, przy trakcie wiodącym na Podhale, sprawiało, że kościół

był dobrze znany, szczególnie osobom zainteresowanym sztuką i architekturą, a do takich należał Mączyński. Architekt w czasie swoich podróży chętnie rysował dawne zabytki. We wstępie swojego szkicownika *Po drodze* pisał: „Zawsze byłem zdania, iż koniecznem jest zwiedzanie pomników architektury stuleci minionych” (Mączyński, 1931, [strona nienumerowana]). Architekt tworzący rysunkowy zbiór pomysłów mógł także szkicować ołtarz w Mogilanach. Wiemy, że dzieło to było na początku XX w. w dobrym stanie, ponieważ zostało odnowione i poświęcone w 1884 r. przez krakowskiego malarza Józefa Matrasiewicza (Archiwum Parafii w Mogilanach, dalej: APMog, Piotrowski, [1884]; Hryszko R., 2025, s. 667) i zapewne przyciągało wzrok swoim blaskiem. Dodatkowym impulsem do zainteresowania się tym ołtarzem mogło być nadanie przez Stolicę Apostolską 29 września 1909 r. przywileju odpustu dla tego ołtarza (APMog, Piotrowski, [1909]; Hryszko R., 2025, s. 682). Należy podkreślić, że to wyróżnienie, akcentujące rangę zabytku, nastąpiło już w czasie wznoszenia kościoła jezuitów. Zważywszy na formę serca w retabulum, naturalnie związaną z kultem Serca Jezusa, którego ośrodkiem miała być budowana wówczas jezuicka świątynia, jasne staje się, że do jej ozdobienia architekt mógł się zainspirować ołtarzem w Mogilanach. Wskazane argumenty potwierdzają z dużą dozą pewności mogiłańską genezę symbolu znad prezbiterium krakowskiego kościoła (il. 1).

Il. 10. Ołtarz boczny w kościele w Mogilanach, fot. z 1929 r., Narodowe Archiwum Cyfrowe (fragment).

Źródło: Pozyskano z: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/117840/> (dostęp: 08.07.2025).

2.4. Styl

Zmiana koncepcji z „paryskiego” archanioła na motyw z wiejskiego ołtarza pokazuje kierunek zmiany wrażliwości projektanta i zwrot ku swojskim źródłom artystycznych idei. Taka tendencja wpisywała się w szersze zjawisko zainteresowania sztuką krajową, które postulował Sławomir Odrzywolski (1909, s. 148), pisząc o zbieraniu „motywów budownictwa ludowego (...) z całego obszaru dawnych ziem polskich”. Propagował też ideę studiów nad sztuką w terenie (Odrzywolski, 1911, s. 4). Mączyński pod jego wpływem (Kontkowski, 1994, s. 126), ale i Witkiewicza, coraz częściej sięgał po motywy rodzime (Solewski, 205, s. 138)⁹, czego dobrym przykładem jest ołtarz w Mogilanach. Związki architekta z tą miejscowością przypieczętował fakt, że kościół w Mogilanach został przebudowany według projektu Mączyńskiego w latach 1929–1930 (Hryszko B., 2025a, s. 36–38).

Inspiracja zaczerpnięta z późnobarokowego ołtarza zastąpiła wcześniej neogotycki motyw anioła i jest kolejnym neobarokowym elementem kościoła jezuitów, obok np. wieżyczki-sygnaturki (Kontkowski, 1994, s. 125–127). Ostateczny neobarokowy styl zwieńczenia prezbiterium uległ jednak przekształceniom polegającym na otoczeniu serca promieniami zgeometryzowanymi w duchu modernizmu. To uproszczenie formy jest spójne z innymi zwieńczeniami projektowanymi przez Mączyńskiego: w projekcie I – na najwyższej wieży (il. 2); w projekcie II – na wieżach flankujących wejście od ul. Kopernika (il. 3, 4). Syntetyczne traktowanie detali było charakterystyczne dla artysty. Takie podejście do sztuki możemy wyczytać także z jego słów: „Zawsze myślę o całości w obrazie” (Mączyński, 1931, s. 25) oraz z jego sugestii: „Artysta bowiem musi sam siebie odnaleźć” (Mączyński, 1931, s. 27). Unowocześnienie tradycyjnego motywu sztuki lokalnej łączącego rodzimość i ludowość z modernizmem jest typowym *modus operandi* Mączyńskiego. Należy także zauważyć, że ażurowa forma serca z krzyżem była też swoistym nawiązaniem do zwieńczenia fasady starej kaplicy jezuitów (Rejowicz, 1913, s. 11, 13), nad którą znajdował się metalowy, także perforowany herb zakonu w glorii promienistej (il. 9). Rzadki widok na kaplicę rozebraną w lipcu 1912 r. prezentuje zdjęcie zamieszczone w tygodniku „Świat” (Stosław, 1912, s. 7)¹⁰.

2.5. Wymowa ikonograficzna

Serce rozpromienione glorią i mieszczące w swoim wnętrzu krzyż, na którym wisi Zbawiciel, było w czasie powstania dzieła unikatowym motywem

9 Innymi przykładami czerpania inspiracji ze sztuki lokalnej są np. XVIII-wieczne drewniane wieże-dzwonnice z Ryczowa-Lipowca, Wojakowej, Limanowej.

10 Stosław to pseudonim malarza Artura Markowicza.

ikonograficznym, w przeciwieństwie do popularnego symbolu umieszczonego na wieży kościelnej – pełnoplastycznego serca opasanego cierniową koroną z płomieniami na szczycie, stanowiącego podstawę dla krzyża (il. 8). Ten drugi symbol z wieży był częstym od XVII w. znakiem wizualnym kojarzonym z nabożeństwem do Serca Jezusa, a przede wszystkim z objawieniami francuskiej wizytki Małgorzaty Marii Alacoque, które zostały rozpropagowane przez jezuitów. Symbol ten od XVIII w. stał się też emblematem kultu Serca Jezusa (na temat jego ikonografii: Mange, 1992, s. 79–87; Jonas, 2000; Hryszko, 2016, s. 197–207).

Tymczasem nad dachem kościoła, ponad ołtarzem głównym świątyni – centrum ogólnokrajowego kultu Serca Jezusa – zainstalowano nowy znak. Postać Ukrzyżowanego w sercu jest umieszczona od wschodu, w taki sposób, że opadający układ dachu nakrywającego półkoliste prezbiterium ścieli się u stóp Jezusa przybitego do krzyża na kształt przypominający zbocza góry (il. 1, 9). Takie usytuowanie krzyża na „wzgórzu” może się kojarzyć z Golgotą, na której umarł Chrystus, składając krwawą ofiarę za ludzi. Symbol umieszczony na dachu góruje nad ołtarzem we wnętrzu, gdzie jest odprawiana msza – bezkrwawa ofiara Jezusa będąca pamiątką tej krwawej z krzyża. Krucyfiks w sercu jest także doskonałym „zwornikiem ideowym” wymowy całej świątyni poświęconej nabożeństwu *Cordis Jesu*.

Podsumowanie

Badania źródłowe, historyczne i porównawcze oraz analiza ikonograficzna przyniosły nowe ustalenia na temat zewnętrznego zwieńczenia prezbiterium kościoła jezuitów w Krakowie (il. 1). Pierwotnie projekty Franciszka Mączyńskiego (il. 2–5) zakładały umieszczenie w tym miejscu rzeźby anioła, dla którego wzór, po przeprowadzeniu analizy, rozpoznano w dziele Adolphe’a Victora Geoffroya-Dechaume’a stojącym na dachu Sainte-Chapelle w Paryżu (il. 6). Architekt zmienił jednak tę ideę przed kwietniem 1911 r., kiedy krakowski ślusarz zidentyfikowany jako Jan Tokarz i rozpoznany na zdjęciu (il. 8) zainstalował na kalenicy obecny symbol (il. 7). W świetle przeprowadzonych badań wskazano, że Mączyński zaprojektował nowe zwieńczenie, wzorując się na ołtarzu w kościele w Mogilanach (il. 10). Inspiracja ta wpisuje się w nurt rodzimy obecny w sztuce polskiej tamtego okresu. Neobarokowa ozdoba w modernistycznym wydaniu oferuje głęboką wymowę ikonograficzną dobrze podkreślającą wezwanie jezuickiego kościoła.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Societatis Jesu w Krakowie:

- ASJ Kr 5002-6, 36. Franciszek Mączyński (Projekt I). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, 15 XII 1907. Widok główny od ul. Kopernika.*
- ASJ Kr 5002-5, 32. Franciszek Mączyński (Projekt II. Wersja A). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, 31 III 1908. Widok perspektywiczny od ulicy Kopernika.*
- ASJ Kr. Franciszek Mączyński (Projekt II. Wersja B). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie. Album fotograficzny drewnianego modelu wykonanego w maju 1908 r.*
- ASJ Kr 5002-22, 179. Franciszek Mączyński (Projekt III. Wersja B – ostateczna). *Projekt kościoła oo. Jezuitów na Wesołej w Krakowie, kwiecień 1909. Widok perspektywiczny od ulicy Kopernika.*

Archiwum Parafii w Mogilanach:

- APMog. [Piotrowski W. et al.]. Historia kościoła miejscowego i parafii mogileńskiej oraz spis wszystkich księży, którzy od r[oku] 1440 aż dotąd jako proboszczowie, administratorzy, wikariusze pracowali i pracują. W: *Liber memorabilium ecclesiae parochiali in Mogilany*, rkps.

Opracowania

- Budowa (1911). Budowa kościoła Serca P. Jezusa. *Posłaniec Serca Jezusowego*, 39, kwiecień, 97–98.
- Hryszko, B. (2016). Identification d'un tableau d'Alexandre Ubeleski: l'un des premiers exemples d'iconographie du Sacré-Cœur. *Barok*, 25/26, 197–207.
- Hryszko, B. (2025a). Architektura kościoła św. Bartłomieja Apostoła w Mogilanach. W: *Siedem wieków parafii Świętego Bartłomieja Apostoła w Mogilanach*. Kraków–Mogilany, 33–40.
- Hryszko, B. (2025b). Wystrój artystyczny kościoła św. Bartłomieja Apostoła w Mogilanach. W: *Siedem wieków parafii Świętego Bartłomieja Apostoła w Mogilanach*. Kraków–Mogilany, 41–74.
- Hryszko, R. (2025). Parafia pw. św. Bartłomieja Apostoła w Mogilanach w świetle fragmentów kroniki parafialnej autorstwa księdza Walentego Piotrowskiego z lat 1882–1929. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 152/3, 661–694.
- Jonas, R. (2000). *France and the Cult of the Sacred Heart. An Epic Tale for Modern Times*. Berkeley: University of California Press.
- Kontkowski, L. (1985). Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie. *Nasza Przyszłość*, 64, 113–165.

- Kontkowski, J.L. (1988). Jezuicki kościół Serca Jezusowego w Krakowie [Maszynopis. pracy doktorskiej – Archiwum BUIK].
- Kontkowski, J.L. (1994). *Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kontkowski, J.L. (2022). Jezuicki kościół pw. Serca Jezusa w Krakowie. W: S. Cieślak, M. Stankiewicz-Kopeć i M. Wenklar (red.), *Z powrotem w Krakowie. 150 lat jezuitów przy ul. Kopernika (1868–2018)*. Kraków: IPN, Akademia Ignatianum w Krakowie, 69–80.
- Lenfant, C. i Finance, L. de (2013). Geoffroy-Dechaume restaurateur : de l'objet au monumental. W: *Dans l'intimité de l'atelier, Geoffroy-Dechaume (1816–1892)* [catalogue d'exposition]. Arles: Cité de l'architecture et du patrimoine / Éditions Honoré Clair, 175–205.
- Mange, Ch. (1992). Bernard Bénézet et l'iconographie du Sacré-Cœur au XIXe siècle. *Histoire de l'art*, 20, 79–87.
- Mączyński, F. (1931). *Po drodze. Ze szkiców architektonicznych*. Kraków: Drukarnia Narodowa.
- Nekanda-Trepka, J. (1923). Dekoracja artystyczna kościoła Najśw. Serca Jezusowego w Krakowie. *Przegląd Powszechny*, 40/158, 193–214.
- Odrzywolski, S. (1909). Unarodowienie nowoczesnej produkcji architektonicznej polskiej. *Przegląd Techniczny*, 35/12, 147–148.
- Odrzywolski, S. (1911). *Katedra Architektury Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*. Kraków: Drukarnia „Czasu”.
- Paszenda, J. (1983). Cztery wieki jezuitów w Krakowie. W: *Studia z historii jezuitów*. Kraków: Towarzystwo Jezusowe, 155–161.
- Réédification (1854). Réédification de la flèche de la Sainte-Chapelle. *L'Illustration, Journal universel*, 1er avril, 197.
- Rejowicz, J. (1913). *Pierwotna Kaplica Serca Jezusowego w Krakowie na Wesołej*. Kraków: Collegium OO. Jezuitów na Wesołej.
- Samek, J. (1967). Refleksy kultu Cordis Jesu w polskim rzemiośle artystycznym. *Biuletyn Historii Sztuki*, 29/2, 164–170.
- Solewski, R. (2005). *Franciszek Mączyński (1874–1947) krakowski architekt*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Stęchły, J. (2023). *Drzwi i bramy w architekturze świeckiej miasta Jarosławia od końca wieku XVIII do roku 1939*. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Stoch, E. (1987). *Bazylika Najśw. Serca Pana Jezusa w Krakowie (Księża Jezuiti)*. Kraków: Księża Jezuiti.
- Stoch, E. i Kontkowski, J.L. (2001). Bazylika Najświętszego Serca Pana Jezusa. W: T. Kukułka (red.), *Bazylika Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krakowie i Jezuickie dzieła. Na 80-lecie konsekracji bazyliki*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 5–28.
- Stoch, E. i Rożek, M. (2007). *Bazylika Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krakowie. Przewodnik*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Stosław. (1912). Nowy kościół Jezuitów w Krakowie. *Świat*, 43, 7.

Barbara Hryszko – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii sztuki (Uniwersytet Jagielloński), adiunkt w Instytucie Kulturoznawstwa i Dziennikarstwa Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe są zogniskowane wokół europejskiej ikonografii religijnej i mitologicznej. Autorka monografii pt. *Le Peintre du Roi. Aleksander Ubelski* oraz publikacji m.in. w: *Barok, Artibus et Historiae, Rocznik Historii Sztuki, Source: Notes in the History of Art, Folia Historiae Artium, Il Capitale Culturale: Studies on the Value of Cultural Heritage, Early Modern French Studies, French History, Biuletyn Historii Sztuki, Intersections* (Brill).

Artykuł powstał w związku z projektem „Wzrost potencjału badawczego w naukach o kulturze i religii w obszarze wkładu kulturowego jezuitów” dofinansowanego ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu „Regionalna inicjatywa doskonałości” (RID).

Regionalna
Inicjatywa
Doskonałości

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet
Ignatianum
w Krakowie